

Vlatka Dugački

UDK: 323.15(=162.3): 94(497.5)“1918/1941”
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 14. 10. 2015.

„POSTAT ĆEMO JUGOSLAVENI ILI ĆEMO OSTATI ONO ŠTO JESMO”: ČEŠKA MANJINA I PITANJE DRŽAVLJANSTVA U MEĐURATNOJ JUGOSLAVIJI

Sažetak

Na temelju arhivske građe pohranjene u Državnom arhivu u Bjelovaru, Hrvatskom državnom arhivu i onodobnim češkim manjinskim tiskovinama želi se rekonstruirati pitanje stjecanja državljanstva pripadnika češke manjine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, pri čemu je kao reprezentativna uzeta Bjelovarsko-bilogorska županija, koju su pripadnici manjine u najvećem broju naseljavali. Namjera je prikazati kako je (ne) riješeno pitanje državljanstva utjecalo na manjinska stajališta prema ključnim političkim događajima i vladajućim strukturama promatranoga razdoblja te koliko se reflektiralo na manjinske želje i potrebe, što je u znatnoj mjeri odredilo daljnje smjernice njihova djelovanja, kao i udio u političkom životu Kraljevine Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije.

Ključne riječi: češka manjina; državljanstvo; Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; Kraljevina Jugoslavija.

Uvod

Pitanje rješavanja državljanstva pripadnika češke manjine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS) i zatim Kraljevini Jugoslaviji jedan je od ključnih problema ove nacionalne manjine tijekom čitavog međuratnog razdoblja (1918. – 1941.) čije je sustavno nerješavanje onemogućavalo pripadnicima ove manjinske zajednice da ravnopravno sudjeluju u društveno-političkom životu zemlje. S obzirom na to da je taj problem utjecao na manjinska stajališta prema ključnim političkim događajima i vladajućim strukturama promatranog razdoblja, a samim je time i znatno utjecao ili se reflektirao na manjinske želje i potrebe te je u znatnoj mjeri odredio smjernice njihova djelovanja, ovaj rad naslovili smo „Postat ćemo Jugoslaveni ili ćemo ostati ono što jesmo” prema naslovu članka u češkim manjinskim novinama *Jugoslavští Čechoslováci*.¹ Poglavlja smo također nazvali prema naslovima,

¹ Postat ćemo Jugoslaveni ili ćemo ostati ono što jesmo. Čechoslováci? Zůstaneme Čechoslováci? *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 17, 23. IV. 1931., 1.

navodima ili rubrikama iz onodobnih manjinskih tiskovina, čiji smo izvor naveli u bilješkama, želeći i na taj način ocrtati manjinska gledišta, koja raščlanjujemo u pojedinim poglavljima.

Pri istraživanju smo se koristili arhivskom građom pohranjenom u Državnom arhivu u Bjelovaru i Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, manjinskim češkim, ali i hrvatskim i srpskim periodičkim publikacijama, koje su nam, među ostalim, poslužile za rekonstruiranje duha i vremena, te objavljenim izvorima i literaturom, želeći na taj način dobiti zaokruženu sliku stajališta češke manjine prema navedenom pitanju. U općepoznate kronološke i političke činjenice nismo dublje zalazili, osim u onoj mjeri u kojoj je nužno da se osvijetle manjinska stajališta.

Češke nazive koje u radu spominjemo donosili smo u izvorniku, ali s prijevodom prilikom prvog spominjanja radi boljeg razumijevanja tematike kojom se bavimo. Naslove članaka u bilješkama navodili smo u izvorniku bez prevođenja, za razliku od citata, koje smo prevodili. Imena autora članaka u češkim periodičnim publikacijama donosili smo na način na koji su bili potpisani ispod teksta.

Valja napomenuti kako smo se pri istraživanju ove problematike najvećim dijelom usredotočili na područje današnje Bjelovarsko-bilogorske županije koju su pripadnici manjine u najvećem broju naseljavali. Prema popisu stanovništva iz 1921. godine, u Kraljevini SHS bilo je 46.777 pripadnika češke manjine, od toga u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju njih 32.424 prema češkom kao materinskom jeziku.² Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, u Kraljevini Jugoslaviji po narodnosti je bilo 110.662 „Čehoslovaka“, a od toga ih je u Savskoj banovini bilo 35.372 prema narodnosti i 43.728 prema materinskom jeziku.³

„Zemljacima na promišljanje.“⁴ Od pokretanja prvih čeških manjinskih novina 1911. do kraja Prvoga svjetskog rata 1918.

U razdoblju prije izbijanja Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije započelo je društveno, gospodarsko i kulturno organiziranje češke manjine.⁵

² Na prostoru ondašnje Bjelovarsko-križevačke županije prema češkom kao materinskom jeziku bilo je 10.722 Čeha. U Kotaru Daruvar bilo ih je 8.378, u Kotaru Bjelovar 2.178 (grad Bjelovar 328), Kotaru Grubišno Polje 2.371, Kotaru Garešnica 1956, a u Kotaru Čazma njih 1.389. Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857. – 1948./1961.), Popis stanovništva 1921., kut. 47.

³ Prema češkom kao materinskom jeziku, u Bjelovarskom kotaru bilo je 1.715 Čeha (Bjelovar 632, Nova Rača 342, Trojstvo 322), u Daruvarskom kotaru njih 8.426 (Daruvar 568, Daruvarski Brestovac 1.395, Dežanovac 1.098, Končanica 1.656, Vanjski Daruvar 2.829), u Kotaru Čazma 1.413, u Kotaru Garešnica 1.971 (Garešnica 440, Hercegovac 839, Veliki Zdenci 555), u Kotaru Grubišno Polje 3.281 (Grubišno Polje 1.163, Ivanovo Selo 1.532). HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857. – 1948./1961.), Popis stanovništva 1931., kut. 53.

⁴ Krajanům na ůvaženou, *Nový český list*, br. 31, 2. VIII. 1913, 1.

⁵ Vlatka DUGAČKI: *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, Zagreb 2013.

Radi povezivanja doseljenika, 1911. pokrenute su prve češke novine na hrvatskom prostoru *Český list* (*Češki list*) kroz koje je vidljivo da je pripadnike češke manjine povezivala inicijativa za osnivanjem čeških društava, težnja gospodarskom napretku te borba za politička prava.⁶

Unatoč tim inicijativama, osnovni problem čeških doseljenika nije bila potreba za očuvanjem nacionalne svijesti o pripadnosti češkom korpusu već nemoć da se kao punopravni članovi integriraju u hrvatsku društveno-političku svakodnevicu. Naime, pripadnici češke manjine kao doseljenici iz austrijskoga dijela Monarhije nisu imali riješeno pitanje zavičajnosti, koja je bila temeljni izvor za stjecanje političkih prava, kao što su izborno pravo, pravo obavljanja službi u autonomnim organima te pravo na javno okupljanje.⁷

U skladu s time manjinske novine *Český list* sve su potencijalne doseljenike upozoravale kako nije preporučljivo doseljavanje isključivo s „idealima o slavenskoj uzajamnosti“ bez znanja jezika i ikakva kapitala. Podsjećalo ih se kako je Česima i dalje najveći problem što nemaju zavičajnog prava, isključeni su iz općinske uprave, nisu članovi zemaljskih društava, prezreni su, stalno trpe prijekore i uvrede te su „pod nogama domaćeg stanovništva“.⁸

Taj problem dijelom je otklonjen nakon što je izbornim zakonom iz 1910. prošireno biračko pravo u ugarskom dijelu Monarhije te je dio Čeha dobio pravo sudjelovanja na izborima za Hrvatski sabor.⁹ Iako se *Český list* pohvalio kako su „glasali s Hrvatima i ispoštovali njihovu volju“ glasujući za Hrvatsku pučku seljačku stranku

⁶ *Český list* izlazio je u Zagrebu od 15. VI. 1911. do 13. VI. 1914. Vlatka DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.-1941.), *Studia lexicographica*, 4(2010) 1(6), 5-32.

⁷ Zavičajnost je bila pripadnost pojedinca pojedinoj općini. Bila je slična državljanstvu, a podrazumijevala je pripadnost zavičajnika samo jednoj općini u državi. Prema *Zakonu o zavičajnosti za Hrvatsku i Slavoniju* od 30. IV. 1880. pravo zavičajnosti bilo je vezano uz pravo državljanstva te je zavičajnost mogao steći „jedino državljanin zemalja krune ugarske“, a svaki je državljanin morao imati zavičajnost, i to samo u jednoj općini. Zavičajnost se stjecala rođenjem, udajom, izričitim primanjem u zavičajnu svezu ili naseljenjem i stalnim namještenjem u javnu službu. Time su nakon Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe postojala tri tipa zavičajnosti: cislajtanska, ugarska i hrvatska. Pravo zavičajnosti smatralo se i osnovom Hrvatske kao posebne jedinice u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu te uvjet za ostvarivanje građanskih i političkih prava. Dalibor ČEPULO: Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918. – pravni i politički vidovi i poredbeni motrišta, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49(1999) 6, 795-825; Koloman MUTAVDJIĆ: *Zavičajno pravo. Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb 1894. Česi koji su se doselili u Hrvatsku prije 1867., uspostavom Austro-Ugarske automatski su postali ugarski državljani te dobili zavičajno pravo. Jaroslav VACULÍK: Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2(2008) 2, 117-124.

⁸ Krajanům na úvaženu, *Nový český list*, br. 31, 2. VIII. 1913, 1.

⁹ Biračko pravo temeljilo se na imovinskom cenzusu. Josip HOHOLAC: *Zakon od 28. V. 1910. o izbornom redu za Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (zakonski tekst s komentarom), Zagreb, 1912.; Branko DUBRAVICA: *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici (1848.-1938.)*, Velika Gorica, 2004., 251-255.

(dalje HPSS), njihov dojam nije dijelilo domaće stanovništvo.¹⁰ Novine su javljale o nepravdama nad domaćim Česima, poput slučaja iz Međurića, gdje je tamošnjim Česima bilo onemogućeno glasovanje na općinskim izborima uspoređujući to „kao da dođe netko iz Azije i traži prava u Hrvatskoj“¹¹. Slične su vijesti stizale iz svih krajeva Hrvatske naseljenih Česima. Općinski izbori u Bulincu bili su poništeni nakon što su Česi dobili više glasova od Hrvata, a na ponovljenim izborima bilo im je onemogućeno glasovanje, dok je Česima iz Dežanovca bilo zabranjeno sudjelovanje na izborima „iako rade više od Vlaha koji samo piju“. Novine *Český list* stoga su redovito javljale o nezadovoljstvu pripadnika češke manjine, kojima su i nakon od više od četvrt desetljeća života u Hrvatskoj i plaćanja poreza bila uskraćena politička prava upravo u mjestima gdje su bili trajno naseljeni.¹²

„Čehoslovačko pitanje u Hrvatskoj i Slavoniji“.¹³ Od osnutka Kraljevine SHS 1918. do donošenja Zakona o državljanstvu 1928.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranjem novih država, među ostalim Kraljevine SHS, dio stanovnika bivše Monarhije postao je nacionalnom manjinom u njima. Obveze zaštite nacionalne manjine bile su nametnute mirovnim ugovorima s poraženim državama, dok je u međunarodnom pravu sustav zaštite nacionalnih manjina počeo u okviru Društva naroda.¹⁴ Ipak, položaj nacionalnih manjina u Kraljevini SHS u načelu nije bio zakonski reguliran te je većinom ovisio o broju i gustoći naseljenosti, materijalnoj pomoći matične države i potpisanim bilateralnim ugovorima Kraljevine SHS s istima.

Naime, ujedinjenjem 1. XII. 1918. nije bio donesen Zakon o državljanstvu. Iako je državna vlast obuhvatila sve stanovnike njezina teritorija, on nije bio određen ni pravno utvrđen sve do sklapanja mirovnih ugovora s Austrijom, Mađarskom, Bugarskom i Italijom. Iako je 13. V. 1919. u Privremenoj narodnoj skupštini predložen Zakon o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, on nikada nije bio

¹⁰ Antonín VLK: Právo volební a Čechové v obci Grubišňopolje, *Český list*, br. 6, 10. II. 1912., 1.

¹¹ Z Medjuříče, *Český list*, br. 9, 10. IX. 1911., 3.

¹² *Český list*, br. 7, 17. II. 1912., 4; *Český list*, br. 11, 16. III. 1912., 3; Ant. VLK: Z Malých Zdenců, *Nový český list*, br. 4, 24. I. 1914., 4.

¹³ Vojta REŽNÝ: Čehoslovačko pitanje u Hrvatskoj i Slavoniji, *Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 12, 14. I. 1920., 3.

¹⁴ Saint-germainskim ugovorom potpisanim 10. IX. 1919. između sila Antante i Austrije bio je potvrđen raspad Habsburške Monarhije i uređena pitanja novoosnovanih država. Osim što je čl. 1. bilo osnovano Društvo naroda, čl. 51. – 52. Kraljevina SHS obvezala se na poštovanje prava nacionalnih manjina i na donošenje novih sporazuma koji će regulirati ta pitanja. Na isto se čl. 56. – 57. obvezala Čehoslovačka Republika. Livia KARDUM: Pitanje jednakosti velikih i malih država na primjeru zaštite nacionalnih manjina, *Međunarodne studije*, 8(2008) 3-4, 69-80.

ozakonjen.¹⁵ Dana 10. XII. 1919. u Saint-Germain-en-Laye bio je potpisan mirovni ugovor i konvencija o zaštiti manjina s Austrijom. Prema članku 70., svi stanovnici koji su imali zavičajno pravo na teritoriju koji je ranije bio sastavni dio Austro-Ugarske Monarhije dobili su državljanstvo one države koja je dobila suverenost na tom području. No, prema članku 76. Saint-germainskog mirovnog ugovora, svi koji su dobili zavičajno pravo nakon 1. I. 1910. na teritoriju prenesenom na Kraljevinu SHS ili na Čehoslovačku Republiku dobit će državljanstvo samo ako to odobri država čije državljanstvo traže, a ako to odobrenje ne bi bilo traženo ili dobiveno, te su osobe dobivale državljanstvo države koja je ostvarivala suverenost na području na kojem su one imale zavičajno pravo. Ujedno je člankom 78. bilo predviđeno pravo jednogodišnjeg optiranja za one koji su ugovorom gubili austrijsko državljanstvo, dok je članak 80. davao pravo optiranja pripadnika nacionalnih manjina za Austriju ili neku od zemalja nasljednica.¹⁶ Time velik broj Čeha nije imao riješeno pitanje državljanstva te Kraljevina SHS faktički prema njima nije imala nikakvih obveza.

U Kraljevini SHS slavenske manjine bile su tretirane kao „mlađa braća“, kojima su davana nešto veća prava nego „Neslavenima“, ali koje nisu imali ravnopravan odnos kao „pripadnici vodećih jugoslavenskih naroda“¹⁷. Prema tome, češka je manjina kao „slavenska“, čija je matična država novoosnovana Čehoslovačka Republika činila Malu Antantu s Kraljevinom SHS i Rumunjskom, bila u nešto povoljnijem položaju.¹⁸

Neriješeno pitanje državljanstva i težnja pripadnika češke manjine za njegovim stjecanjem posebno je došlo do izražaja pred izbore za Ustavotvotvornu skupštinu 1920., što se posebice manifestiralo u strahu pripadnika manjine zbog pitanja mogućnosti sudjelovanja na njima te se člancima u manjinskim novinama *Československé listy* (*Čehoslovačke novine*) i hrvatskom tisku, ali i predavanjima po mjestima naseljenima češkom manjinom, pokušavalo upozoriti i zainteresirati javnost za taj problem.¹⁹

Novine *Československé listy* javljale su kako Česi nisu imali pravo glasa na općinskim izborima, čime nisu mogli izabrati svoje predstavnike ni u čisto češkim

¹⁵ Predložio ga je ministar za pripremu Ustavotvorne skupštine i izjednačenje zakona Stojan Protić. Iako je zakon uzet u postupak i bio izglasan prilikom načelne debate, prilikom pretresa o pojedinoštima u lipnju 1919. rasprava je bila odgođena. Neda ENGELSFELD: *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca - Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989., 250.

¹⁶ *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 271, 6. XII. 1920., 1; Otomar PIRKMAJER: *Zakon o državljanstvu sa tumačenjem i Zakon o manjinama*, Beograd, 1929., 236; Zoran JANJETOVIĆ: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd, 2005., 139.

¹⁷ Z. JANJETOVIĆ: *Deca careva*, 445.

¹⁸ Usp. Antanta, *Hrvatska enciklopedija*, 1. Zagreb, 1999., 268; *Dějiny československého stát a práva (1918-1945)*, Brno, 1992., 49-50; Petr ČORNEJ i Jiří POKORNÝ: *A brief history of the Czech lands to 2000*, Prague, 2000., 53; Andrzej ESSEN: *Mala dohoda jako nástroj československé zahraniční politiky. U: Československo 1918-1938. Osudy demokracie v Střední Evropě*, 2. Praha, 1999., 562-565.

¹⁹ *Československé listy* izlazile su u Zagrebu od 10. VII. 1919. do 13. VIII. 1921. V. DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine, 5-32.

općinama, a jedino čemu su težili bila je ravnopravnost s ostalim stanovništvom.²⁰ Posebno ogorčenje izazvala je odluka Ministarstva unutarnjih poslova prema kojoj se pripadnici češke manjine koji su deset godina nastanjeni na istom području smatraju „podanicima Kraljevine SHS“ te moraju služiti vojni rok. Uredništvo čeških novina negodovalo je što se pripadnici manjine smatraju državljanima samo onda kada bi trebali služiti vojnu obvezu, no ne i kada bi trebali imati pravo glasa i pravo na slobodni kulturni razvoj. Stoga su svi čitatelji bili pozvani da se ne pridržavaju te odluke „dok pitanje državljanstva ne bude riješeno valjano, pošteno i sa svim pravima koje ono donosi“²¹. Također je bilo istaknuto da se Česi kao pojedinci neće miješati u politiku jugoslavenskih stranaka dok se ne osnuje politička organizacija „svih Čehoslovaka“, koja će smjeti pregovarati i surađivati s jugoslavenskim strankama i koja će biti predstavnik čehoslovačkog političkog života u Kraljevini SHS.²² Po tom pitanju održana je sjednica u Međuriću, na kojoj je prihvaćena rezolucija kojom se zahtijevalo priznavanje državljanstva svim Čehoslovacima trajno nastanjenim u Jugoslaviji više od deset godina te, u skladu s time, pravo sudjelovanja na općinskim izborima.²³ Sjednice slične tematike održane su i u Uljaniku i Kukunjevcu.²⁴

Dana 2. IX. 1920. Privremeno narodno predstavništvo donijelo je izborni zakon o biranju poslanika za Ustavotvornu skupštinu, koje je osnovu činio izmijenjeni Zakon o biranju narodnih poslanika Kraljevine Srbije od 5. III. 1890.²⁵ Izborni zakon utvrdio je opće, jednako i neposredno pravo glasa svim punoljetnim osobama bez obzira na to imaju li imovinu u Kraljevini SHS.²⁶ Aktivno biračko pravo dano je svim muškim osobama koje su u trenutku sastavljanja biračkih popisa navršile 21 godinu i koje su bile državljani Kraljevine SHS. Budući da Zakon o državljanstvu nije bio donesen, člankom 9. izbornog zakona državljanstvo je priznato svim osobama koje su se do trenutka sastavljanja biračkih popisa trajno nastanile u nekoj od općina Kraljevine SHS ako su po plemenu i jeziku Slaveni.²⁷ Time su pravo glasa na izborima za Ustavotvornu skupštinu dobili i svi trajno nastanjeni Česi, čime su bili

²⁰ Vojta REŽNÝ: Čehoslovačko pitanje u Hrvatskoj i Slavoniji, *Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 12, 14. I. 1920., 3; ISTI: Naše státní občanství, *Československé listy*, br. 19, 18. VI. 1920., 1.

²¹ -ž-: 18. prosinca, *Československé listy*, br. 23-24, 20. XII. 1919., 1.

²² *Československé listy*, br. 23-24, 20. XII. 1919., 6.

²³ Projev naši međuričské menšiny, *Československé listy*, br. 3, 17. I. 1920., 1; Z Međuriče, *Československé listy*, br. 3, 17. I. 1920., 2.

²⁴ Návrh volebního zákona do ústavodárného sněmu, *Československé listy*, br. 8, 2. IV. 1920., 1.

²⁵ N. ENGELSFELD: *Prvi parlament*, 252; Návrh volebního zákona do ústavodárného sněmu, *Československé listy*, br. 8, 2. IV. 1920., 1.

²⁶ Ferdo ČULINOVIĆ: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 2. Zagreb 1959., 243-245.

²⁷ N. ENGELSFELD: *Prvi parlament*, 252; D. ČEPULO: Pravo hrvatske zavičajnosti, 802.

u mnogo povoljnijem položaju od neslavenskih manjina.²⁸ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu, na 40.000 stanovnika bio je biran jedan poslanik, a višak od preko 17.000 stanovnika davao je pravo na još jedan mandat. Time su županije u kojima je živjela većina češke manjine ukupno birale 15 zastupnika (Požeška županija 7, a Bjelovarsko-križevačka njih 8).²⁹

Donošenjem izbornog zakona nije se promijenio politički položaj Čeha. Naime, odredbe o državljanstvu bile su donesene samo za potrebe izbora, dok je Zakon o državljanstvu bio donesen tek 1928.³⁰ Premda je uredništvo čeških novina pozdravilo donošenje izbornoga zakona, već u lipnju 1920. izrazilo je negodovanje što pitanje državljanstva još uvijek nije trajno riješeno. Iako su članak 9. smatrali najvažnijim znakom rješavanja pitanja državljanstva, rezolucije čeških skupština ostale su bez odgovora te su novine *Československé listy* imale potrebu naglasiti kako žele biti „ravnopravni, slobodni građani Jugoslavije“, a ne „stranci ili kolonisti“.³¹

Objavom izbornog zakona i dobivanjem mogućnosti sudjelovanja na izborima za Ustavotvornu skupštinu, a time i rješavanja svojega političkog položaja, započela je agitacija predstavnika češke manjine, preko novina *Československé listy*, za konkretnim ostvarenjem zadobivenih prava. Češka manjina prvi je puta istupila s političkim zahtjevima te se javila svijest o potrebi osnivanja manjinske političke stranke, koja bi se kandidirala na predstojećim izborima i time dobila mogućnost ravnopravnog sudjelovanja u uređenju nove države.³²

Tijekom proljeća i ljeta 1920. održane su skupštinska zasjedanja Čeha u Daruvaru, Hercegovcu, Velikim Zdencima i Ludini na kojima je donesen program političkog djelovanja češke manjine, koji je uključivao cjelovitost i jedinstvo jugoslavenske države i učvršćenje prijateljstva s Čehoslovačkom, ujedinjenje svih jugoslavenskih zemalja, zahtjev za jugoslavenskim državljanstvom, osnivanje političke stranke ili proširenje djelovanja Slovačke narodne stranke na češku manjinu,³³ dosljedna provedba agrarne reforme, razdioba crkvenih imanja te proporcionalan porez.³⁴

²⁸ N. ENGELSFELD: *Prvi parlament*, 257; F. ČULINOVIĆ: *Državnopravna historija*, 243-245. Biračko pravo na izborima za Ustavotvornu skupštinu bilo je uskraćeno većini nacionalnih manjina, s iznimkom Čeha, Slovaka i Rusina, uz opravdanje da bi bilo „besmisleno davati pravo da odlučuju o ustavu građani na otkaz, neprijatelji naše zemlje, koji će kasnije postati državljani druge zemlje“. B. GLIGORIJEVIĆ: *Parlament i političke stranke*, 70.

²⁹ Návrh volebního zákona do ústavodárného sněmu, *Československé listy*, br. 8, 2. IV. 1920., 1.

³⁰ O. PIRKMAJER: *Zakon o državljanstvu*, 35.

³¹ *Československé listy*, br. 29, 3. IX. 1920., 1.

³² Vojta REŽNÝ: Naše státní občanství, *Československé listy*, br. 19, 18. VI. 1920., 1.

³³ Osnovana krajem XIX. st., Slovačka narodna stranka bila je ponovno osnovana nakon Prvog svjetskog rata 10. XI. 1918. u Novom Sadu. Z. JANJETOVIĆ: *Deca careva*, 172.

³⁴ Državni arhiv Bjelovar (dalje DAB), Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2; *Československé listy*, br. 10, 17. IV. 1920., 2; Krajanský projev v Hercegovci, *Československé listy*, br. 24, 1. VIII. 1920., 2-3; „Na studie“, *Československé listy*, br. 23, 24. VII. 1920., 1-2; Významné dni naší menšiny, *Československé listy*, br. 28, 28. IX. 1920., 1

Manjinske skupštine rezultirale su sazivanjem Zbora čehoslovačkih zemljoradnika u Daruvaru 10. X. 1920. na kojoj je osnovana *Československá pokroková rolnická strana* (Čehoslovačka napredna seljačka stranka, dalje ČNSS).³⁵ No, vodstvo ČNSS-a, umjesto privlačenja glasača zalaganjem za ostvarenjem manjinskih zahtjeva, preko novina *Československé listy* počelo se obračunavati sa svima koje je smatralo političkim protivnicima, ponajprije s Demokratskom strankom, Komunističkom partijom i posebice HPSS-om. To je dovelo do odbijanja pripadnika češke manjine od vlastite stranke, što je pak rezultiralo nedobivanjem željenoga zastupničkog mjesta. Posljedica toga bilo je skoro gašenje novina *Československé listy*, a gašenjem lista postupno se iz javnog života izgubio i ČNSS.³⁶

Gubitkom političke stranke i time mogućnošću participiranja u političkom životu Kraljevine SHS, češka manjina posvetila se prosvjetnom i društvenom organiziranju te je 1921. u Osijeku osnovana krovna organizacija češke i slovačke manjine pod nazivom *Československý Sváz* (Čehoslovački savez), a među važnijim pitanjima na kojima je Savez trebao poraditi bilo je konačno rješavanje pitanja državljanstva.³⁷ U skladu s time s osnivačkoga je kongresa Saveza poslan memorandum jugoslavenskoj i čehoslovačkoj vladi. Od jugoslavenske vlade zahtijevalo se očuvanje jedinstva naroda i cjelovitosti Kraljevine SHS, rješavanje pitanja državljanstva za pripadnike češke manjine i osiguranje njezine potpune ravnopravnosti te osnivanje manjinskih pučkih škola. Od čehoslovačke vlade tražilo se rješavanje pitanja čehoslovačkih vojnih obveznika koji žive u Kraljevini SHS, donošenje zakona o posredovanju pri zapošljavanju izvan granica Čehoslovačke, pomoć siromašnijim povratnicima i otvaranje konzularnih škola za djecu čehoslovačkih građana koji žive u Kraljevini SHS.³⁸

Zajedničkim djelovanjem čehoslovačke vlade, Čehoslovačkoga saveza i manjinskih novina *Jugoslávští Čechoslováci* (*Jugoslavenski Čehoslovaci*)³⁹ 1920-ih intenzivno su se otvarale češke privatne i dopunske škole. Godine 1922. bila je otvorena privatna češka škola *Jan Amos Komenský* u Daruvaru,⁴⁰ dok je privatna češka škola *Benešova* djelovala u Hercegovcu od 1923.⁴¹ Iste je godine započeo tečaj češkog jezika u prostorijama

³⁵ Tábor českosl. rolnického lidu v Daruváru, *Československé listy*, br. 34, 15. X. 1920., 1-2; Kandidátní listina Československé pokrokové rolnické strany, *Československé listy*, br. 39, 19. XI. 1920., 1.

³⁶ Vlatka DUGAČKI: „Manjinska posla“. Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 44(2012) 1, 389-413.

³⁷ Svaz, *Československé listy*, br. 20, 21. V. 1921., 1-2.

³⁸ Josef MATUŠEK: *Česi u Hrvatskoj*, Daruvar, 1996., 79.

³⁹ *Jugoslávští Čechoslováci* izlazili su u Daruvaru od 1. III. 1922. do 24. IV. 1941. V. DUGAČKI: Prve češke manjinske tiskovine, 5-32.

⁴⁰ DAB, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar, Opći spisi 1923-1938, 359, kut. 52; DAB, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar, 1923. – 1927., Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56; DAB, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar, Opći spisi, 1939. – 1941., 359, kut. 53; DAB, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar, Razredni imenik, 1933. – 1934., 359; kut. 1, DAB, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar, 1922. – 1941., 35.

⁴¹ DAB, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac, 1859. – 1958., 322.

djevojačke pučke škole u Bjelovaru te je bila osnovana dopunska škola u Uljaniku,⁴² a *Masarykova škola* u Bjelovaru započela je s radom 1925.⁴³ Paralelke, škole s usporednom nastavom na češkom jeziku, djelovale su u Končanici,⁴⁴ Velikim Zdencima, Brestovcu⁴⁵ i Golubinjaku.⁴⁶ *Prokúpkova odborná hospodářská škola (Prokupova strukovna gospodarska škola)* započela je 1927. s radom u Velikim Zdencima.⁴⁷ Osnivala su se i brojna češka društva pod nazivom *beseda* ili *obec*, s pridjevkom češka ili čehoslovačka.⁴⁸

Neovisno o prosvjetnom i društvenom organiziranju manjine, Čehoslovački savez, unatoč najavama na osnivačkoj skupštini, nije se angažirao po pitanju rješavanja problema državljanstva. Nezadovoljan njegovom politikom, list *Jugoslávští Čechoslováci* upozoravao je na činjenicu da pitanje državljanstva nije riješeno te da će prema sadašnjem stanju samo svaki deseti Čeh u Hrvatskoj kao takav moći biti upisan u popis stanovništva,⁴⁹ posebice jer je u tadašnjoj Bjelovarsko-križevačkoj županiji bilo 6.648 čehoslovačkih državljana.⁵⁰

„Tko ostane dobar Čeh, bit će loš jugoslavenski državljanin.“⁵¹ Od donošenja Zakona o državljanstvu 1928. do osnutka Banovine Hrvatske 1939.

Pitanje stjecanja jugoslavenskog državljanstva posebice se aktualiziralo nakon donošenja Zakona o državljanstvu 21. X. 1928. Prema Zakonu, svi „Slaveni, po rodu i jeziku“, koji su predali zahtjev za stjecanjem državljanstva do 1. XI. 1928. smatrali su se državljanima, jedino su to morali dokazati do 31. X. 1929.⁵² Kao dokaz morali su pribaviti usmenu ili pismenu potvrdu o državljanstvu od kotarskog načelnika,

⁴² DAB, Češka obec Bjelovar, 1919. – 1934., Opći spisi, 344, kut. 2.

⁴³ DAB, Češka obec Bjelovar, Čehoslovačka škola Masarykova Bjelovar, 1925. – 1941. Spomenica, 344, kut. 22; DAB, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2; DAB, Registar školskih rješenja, Čehoslovačka škola Masarykova, 1925-1941, 745.

⁴⁴ DAB, Češka osnovna škola „Josip Ružička“ Končanica, Ispitni izvještaji, 1880/81-1918/19, 433, kut. 11; DAB, Češka osnovna škola „Josip Ružička“ Končanica, Ispitni izvještaji, 1919./20. – 1939./40., 433, kut. 12.

⁴⁵ DAB, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Razredni imenici hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926./27. – 1930./31., 482, kut. 30; DAB, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Ispitni izvještaji hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926./27. – 1930./31., 482, kut. 23; DAB, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje, Glavni imenik, 1931./32. – 1959./60., 482, kut. 42.

⁴⁶ DAB, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Golubinjak, 1931. – 1941., 326; DAB, Osnovna škola Golubinjak, Razredni imenik, 1882., 828, kut. 1; Je česká škola školou státní? *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 33, 18. VIII. 1932., 1-2.

⁴⁷ Naša hospodářská škola, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 14, 5. IV. 1934., 1.

⁴⁸ J. MATUŠEK: *Česi u Hrvatskoj*, 111.

⁴⁹ D.: Aby bylo jasno, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 14, 9. IV. 1925, 155-156.

⁵⁰ HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857. – 1948./1961.), Popis stanovništva 1921, Prisutno žiteljstvo (gradj. i vojn.) po državljanstvu i spolu, kut. 47.

⁵¹ Postat ćemo Jugoslaveni ili ćemo ostati ono što jesmo. Čehoslováci? Zústaneme Čechoslováci? *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 17, 23. IV. 1931., 1.

⁵² *Pravilnik k Zakonu o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 21. septembra 1928*, Sarajevo, 1929.

priložiti osobne dokumente, uvjerenje o narodnosti, dokaz da je molba podnesena prije 1. XI. 1928. te dokaz o prebivalištu na teritoriju Kraljevine SHS. Općinsko poglavarstvo trebalo im je potvrditi da su Česi po narodnosti, da se u njihovoj kući pretežno govori češki te da žive u Kraljevini SHS više od pet godina.⁵³

Zakon o državljanstvu također je u obzir uzeo i status žena. Naime, čl. 10. propisao je da strana državljanka preudana za jugoslavenskog državljanina dobiva i njegovo državljanstvo, odnosno gubi svoje ako zemlja iz koje dolazi to dozvoljava. Ta točka bila je vrlo bitna za pripadnice češke manjine, jer je prema čehoslovačkom zakonu o državljanstvu žena stjecala državljanstvo udajom. Istodobno je bilo propisano da žena u slučaju rastave, preudaje ili ako postane udovica gubi državljanstvo. Kako je očigledno bio velik broj pripadnica češke manjine s čehoslovačkim državljanstvom udanih za jugoslavenske državljanke, tu točku zakona, riješenu u skladu s modernim zakonodavstvom, uredništvo novina *Jugoslavští Čechoslováci* posebno je pozdravilo.⁵⁴

Među prvim pripadnicima češke manjine, koji su zatražili jugoslavensko državljanstvo našao se 27. X. 1928. Martin Mlátílik, zemljoradnik iz Gornjih Sredica, koji je izjavio „u ime svoje zakonite supruge Marije Mlatilik, rođene Mazuh [...] i u ime svoje djece [...] da se na dan stupanja na snagu toga Zakona smatramo državljanima Kraljevine SHS. Potrebna dokazala, napose Uvjerenje da sam Slaven po rodu i jeziku i da boravim na teritoriju Kraljevine SHS potrebno vrijeme, podnijeti ću na osnovu druge alineje točke 10.53 spomenutog Zakona u predviđenom roku od godinu dana, nakon njegova stupanja na snagu.“⁵⁵

Iako je Čehoslovački savez pozvao sve pripadnike češke manjine da predaju zahtjeve za stjecanjem državljanstva, prema pisanju novina *Jugoslavští Čechoslováci* odaziv pripadnika manjine bio je neznatan. Tajnik Saveza Vojta Režný svu je krivnju prebacio na češka društva, koja ne obavljaju svoj posao, čak ni kad se od njih očekuje minimalni društveni i socijalni angažman. Iako nije osporio činjenicu da se angažiraju oko društvenih pitanja, poput brige oko mjesnih škola, knjižnica i sl., bio je mišljenja da se previše gube u forsiranju zajedničkoga društvenog života, što ih je dosad dovelo samo do toga da ih se doživljava kao „puke disciplinirane organizacijske jedinice češke manjine u Kraljevini SHS“.⁵⁶

Češkoj je manjini problem bio to što su prema čl. 12. Zakona o državljanstvu strani državljanici mogli dobiti jugoslavensko državljanstvo ako su se odrekli svoga dotadašnjeg državljanstva. Stoga je čehoslovačko veleposlanstvo u Kraljevini SHS

⁵³ -ž-: Jako je to s § 53. nového zákona o státním občánství, *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 25, 20. VI. 1929., 3.

⁵⁴ Ing. M. Kl.: Státní příslušnost žen provdaných cizí státní příslušníky, *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 9, 27. II. 1930., 4.

⁵⁵ DAB, Češka obec Bjelovar, 1919. – 1934., Opći spisi, 344, kut. 2.

⁵⁶ -ž-: Stydět se musíme, *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 20, 16. V. 1929., 1.

upozoravalo da će se čehoslovačkim državljaninom i dalje smatrati svatko tko je dobio jugoslavensko državljanstvo toliko dugo dok ne dobije otpust iz čehoslovačkoga. Dotada je bio obvezan ispunjavati sve uvjete propisane Zakonom o državljanstvu, što je uključivalo i vojnu obvezu. Da bi se čehoslovački državljani koji su zatražili jugoslavensko državljanstvo poštedjeli neugodnosti, veleposlanstvo je molilo popis svih onih kojima je bilo dodijeljeno jugoslavensko državljanstvo te da svi oni koji još nisu zatražili otpust iz čehoslovačkog državljanstva to zatraže.⁵⁷

Postavlja se pitanje u kojoj su mjeri češka društva informirala pripadnike češke manjine o proceduri stjecanja državljanstva te koliki se broj pripadnika manjine usuđivao izjasniti Česima, tražeći otpust iz čehoslovačkoga državljanstva, posebice jer je 1929., ubrzo nakon donošenja Zakona o državljanstvu, uvedena Šestosiječanjska diktatura. Može se pretpostaviti da su novi politički odnosi izazvali zbunjenost među pretežno seoskim češkim stanovništvom u Jugoslaviji, među kojim se velik broj nije usuđivao ni upisivati djecu u češke škole, a pogotovo izjašnjavati Česima ne želeći da itko posumnja kako su loši državljani ili da su protiv države.

Uvođenjem diktature 6. I. 1929. kao nova poteškoća nositeljima češke samosvijesti u Kraljevini Jugoslaviji pojavilo se pitanje očuvanja narodne individualnosti njihovih sunarodnjaka izložene snažnoj jugoslavenskoj unitarističkoj ideologiji. S obzirom na to da pitanje stjecanja državljanstva za velik broj pripadnika češke manjine nije bilo riješeno ni početkom 1930-ih, uredništvo novina *Jugoslavští Čechoslováci* 1931. sugeriralo je svojim čitateljima kakav odnos trebaju imati prema državi u kojoj žive.⁵⁸ U njemu su detaljno objasnili razliku između pojma narodnosti i državljanstva jer se među pripadnicima češke manjine javljala misao „tko ostane dobar Čeh, bit će loš jugoslavenski državljani“⁵⁹. No postoji više nego opravdana sumnja da se ta strepnja nije javila samoinicijativno već da je imputirana „odozgo“ jer opstojnost češke manjine nije odgovarala unitarističkim tendencijama. Očigledno je i samo uredništvo bilo iznenađeno novonastalom situacijom, odnosno prodorom diktature do ruralnih sredina, jer je uporno naglašavalo da se istodobno može biti dobar Čeh i dobar jugoslavenski državljani. Možemo tek pretpostaviti u kojoj je mjeri diktatura utjecala na (ne)pohađanje čeških škola, jer su češke manjinske novine počele upozoravati da je pohađanje i održavanje škola ne samo pravo već i moralna obveza Čeha, koji su istodobno jugoslavenski državljani, a škole su te koje obučavaju dobre

⁵⁷ *Službeni list Vrbaske banovine*, br. 11, 11. II. 1929., 2.

⁵⁸ Prema popisu stanovništva iz 1931., prema češkom kao materinskom jeziku, primjerice u Vanjskom Daruvaru, evidentirano je 1.638 žitelja čehoslovačke i 1.169 žitelja jugoslavenske narodnosti, u Končanici 1.448 čehoslovačke i 198 jugoslavenske narodnosti, u Grubišnom Polju 998 čehoslovačke i 373 jugoslavenske narodnosti. HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857. – 1948./1961.), Popis stanovništva 1931., Prisutno stanovništvo prema narodnosti, kut. 56.

⁵⁹ Postat ćemo Jugoslaveni ili ćemo ostati ono što jesmo. Čechoslováci? Zůstaneme Čechoslováci? *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 17, 23. IV. 1931., 1.

državljanima, zemljoradnicima, umjetnicima i trgovcima. Istodobno, pripadnici manjine bili su upozoravani da njihova manjinska djelatnost nije protupravna i da se nemaju razloga ustručavati tražiti ono na što imaju pravo.⁶⁰

Sigurno je i domaće stanovništvo u mjestima naseljenim Česima imalo velik utjecaj na stavove manjine, s obzirom na to da se uredništvo potužilo na „raskol između nas i Jugoslavena, umjesto podupiranja uzajamne suradnje“, stoga su pripadnike manjine upozorili da „ne zaborave i ne stide se da su Česi [...] jer je najgore biti otpadnik“, dok su Jugoslaveni bili zamoljeni „da ih ne gledaju kao suparnike, već kao iskrenu podršku za dobrobit države“,⁶¹ naglašavajući da bi „svaka država željela ostvariti jezično i narodno jedinstvo, no niti jedna to nije uspjela ostvariti te danas nema niti jedne jedine države, u kojoj nema pripadnike drugog naroda“.⁶²

Približavanjem skupštinskih izbora jačao je pritisak na češku manjinu za rješavanjem pitanja državljanstva, i to prije svega iz njihovih redova, želeći im omogućiti participaciju u političkom životu Kraljevine Jugoslavije, što je posebno došlo do izražaja pred izbore 1935. na kojima je bilo omogućeno i sudjelovanje opozicije.⁶³ Prema izbornom zakonu, pravo glasa imali su samo pripadnici češke manjine koji su imali jugoslavensko državljanstvo, za razliku od onih, koji su se odlučili uzeti čehoslovačko državljanstvo. Stoga je Čehoslovački savez dao naputak svim *besedama* da naprave svojevrsan popis zemljaka (*Soupis krajanů*) prema izjašnjavanju svake popisane obitelji. Zahtjev je bio ponovljen 5. III. 1935., kad je Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkoga saveza uputio dopis *besedama* radi utvrđivanja broja i nadopunjavanja popisa zemljaka koji su čehoslovački državljani i žele jugoslavensko državljanstvo, kao i onih koji su čehoslovački državljani i ne žele mijenjati državljanstvo te naposljetku onih koji su „čehoslovačko-jugoslavenski državljani“⁶⁴. U to se uključilo i uredništvo novina *Jugoslávští Čechoslováci* koje je zamolilo Čehe bez jugoslavenskoga državljanstva da se suzdrže od predizbornih agitacija, koje bi za njih mogle imati loše posljedice, ako ne i sudske progone.⁶⁵ Slično je bilo i pred općinske izbore 1936. na kojima odaziv češke manjine nije bio velik jer pripadnici s čehoslovačkim državljanstvom nisu imali pravo sudjelovanja.

Naime, čehoslovački državljani koji je 1936. želio steći državljanstvo Kraljevine Jugoslavije morao je dobiti otpust državljanstva od čehoslovačkih vlasti, a molbu uputiti čehoslovačkom veleposlanstvu uz 60 kruna.⁶⁶ Svi čehoslovački državljani koji su živjeli

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ -o-: Co chceme, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 2, 8. I. 1931., 1.

⁶² Sčítání lidu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 9, 26. II. 1931., 1.

⁶³ Franjo TUĐMAN: *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1929.-1941.*, 2. Zagreb, 1993., 146.

⁶⁴ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁶⁵ Před volbami, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 17, 24. IV. 1935., 1-2.

⁶⁶ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Konzulat se ogradio kako ne može odlučivati hoće li čehoslovački državljani tražiti jugoslavensko državljanstvo.

na području Savske, Primorske i Vrbaske banovine, rođeni 1915. – 1917. i ranije, a nisu dobili otpust iz državljanstva, bili su dužni javiti se u čehoslovačko veleposlanstvo do kraja siječnja 1937.⁶⁷ U listopadu 1937. čehoslovačko veleposlanstvo u Zagrebu donijelo je obavijest kako se za otpust iz čehoslovačkog državljanstva do kraja studenoga 1937. moraju javiti svi čehoslovački državljani rođeni 1918. te svi rođeni 1916. i 1917. koji se dotad nisu prijavili te svi ostali rođeni između 1898. i 1915. koji se nisu prijavili ili nisu iz nekog razloga još dobili otpust.⁶⁸ Isti poziv ponovljen je 1938. sa „žurnim“ rokom prijave do studenoga 1938.⁶⁹ U veljači 1938., na zahtjev čehoslovačkoga Ministarstva socijalne skrbi, Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkoga saveza sastavio je izvješće o položaju češke manjine u Kraljevini Jugoslaviji, s naglaskom na pitanje državljanstva.⁷⁰

Iako je otpust iz čehoslovačkog državljanstva tekao bez problema, Savez je smatrao da je stjecanje jugoslavenskog državljanstva otežano, kao primjer navodeći J. Teplýja, trgovca iz Obrovnice, koji je na ovim prostorima živio 33 godine i imao zavičajna prava, no nije mu bilo odobreno jugoslavensko državljanstvo. Pripadnici češke manjine također su se žalili na povećanje taksā prilikom podnošenja zahtjeva za stjecanjem državljanstva, koje su 1938. iznosile preko 3.000 dinara.⁷¹

Novi problemi vezani uz državljanstvo nastupili su raspadom Čeho-Slovačke, odnosno uspostavom Češko-moravskoga protektorata 1939. Tada su uslijed novonastalih političkih događaja dotadašnji čehoslovački državljani izgubili svoje državljanstvo. Mogli su prihvatiti protektorat Njemačke i smatrati se pripadnicima Trećega Reicha ili ostati bez državljanstva. Ovo drugo odnosilo se na bivše čehoslovačke državljane izvan matične domovine. Za one bez državljanstva, zakoni Kraljevine Jugoslavije predviđali su izjavu o odricanju svakoga drugog državljanstva u svrhu stjecanja jugoslavenskoga. Ako su takve osobe naseljene na prostoru Kraljevine Jugoslavije dulje od trideset godina, u postupku se uzimao u obzir čl. 15. Zakona o državljanstvu. Po njemačkom Zakonu o državljanstvu, osoba koja je stekla strano državljanstvo, a nastanjena je izvan Njemačke, gubila je svoje državljanstvo. Stoga, ako takve osobe nisu mogle dobiti otpust iz državljanstva, imale su mogućnost dati izjavu u skladu s čl. 72. Uredbe za izvršenje Zakona o državljanstvu.⁷²

„Što želimo?“⁷³ Pitanje državljanstva u Banovini Hrvatskoj 1939. – 1941.

S obzirom na to da osnutkom Banovine Hrvatske 26. VIII. 1939. velik dio pripadnika češke manjine još uvijek nije imao riješeno pitanje državljanstva, već

⁶⁷ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ -o-: Co chceme, *Jugoslavští Čechoslováci*, br. 2, 8. I. 1931., 1.

10. XI. deputacija Čeha iz Daruvara bila je na audijenciji kod bana Ivana Šubašića, kojem su uručili listu manjinskih zahtjeva. U prvom su redu tražili konačno rješavanje pitanja državljanstva, dok su se daljnji zahtjevi odnosili na pitanje školstva i školovanja učitelja. Ban je iskazao osobni interes za rješavanje pitanja državljanstva, istaknuvši kako Čehe smatra hrvatskom braćom, s kojom su uvijek željeli surađivati.⁷⁴

Interes za češku manjinu pokazao je i Juraj Krnjević, koji je u svojstvu glavnog tajnika Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS), na poziv daruvarskog ogranka HSS-a, 10. i 11. II. 1940. boravio u Daruvaru. Tom je prilikom bio održan skup na kojem je bio nazočan velik broj pripadnika češke manjine, koji su „stajali uz braću Hrvate u teškim danima, a stoje i danas.“⁷⁵ Češke su novine s posebnom pozornošću popratile Krnjevićev boravak u Daruvaru, detaljno prenijevši njegov govor u kojem je istaknuo: „Nisu ovdje samo Hrvati, koji žive ideju Stjepana Radića, nego i Česi, Nijemci i Mađari, koji zajedno s Hrvatima slijede i šire tu ideju. Ostali su joj vjerni u svim okolnostima. [...] Ne vrednujemo nikoga prema tome je li Hrvat, Srbin, Čeh, Nijemac ili Mađar, već prema tome je li čovjek. [...] Hrvatska mora biti svojim gospodarem, prema načelima braće Radić. Odnos Hrvatske prema ostalim dijelovima države mora se temeljiti na načelima potpune ravnopravnosti. Hrvatska jest za jedinstvo, ali ono u kojem će se u potpunosti uvažavati njezina prava.“⁷⁶ I ovom je prilikom deputacija predstavnika češke manjine uručila Krnjeviću svoje zahtjeve. Na prvome mjestu bilo je rješavanje pitanja državljanstva i narodnog školstva.⁷⁷

Ponovno je bio izdan naputak za stjecanje državljanstva,⁷⁸ a Gospodarska sloga također je uputila dopis svim općinskim poglavarstvima u Banovini Hrvatskoj da osobe slavenske narodnosti bez riješenog pitanja državljanstva upute zajedničku molbu za njegovim stjecanjem područnoj upravnoj općini, koja im treba izdati potvrdu da su 1929. tražili jugoslavensko državljanstvo. Općine će ih potom dostaviti kotarskoj oblasti, a ova banskoj vlasti Banovine Hrvatske, čime će takse biti najmanje.⁷⁹

⁷⁴ Chorvatská otázka vyřešena! *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 28, 35, 31. VIII. 1939., 1-2; Krajane z Daruvaru prijati Banemi Chorvatské Banoviny, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 46, 16. XI. 1939., 2.

⁷⁵ Gen. tajemnik H. S. S. dr. Krnjević přijede do Daruvaru, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 6, 8. II. 1940., 2.

⁷⁶ Dr. Juraj Krnjević v Daruvaru, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 7, 15. II. 1940., 1.

⁷⁷ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3; Otvaranje pučkih škola za djecu manjina, *Novosti*, br. 197, 19. VII. 1940.

⁷⁸ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Strani državljani slavenske narodnosti, koji nisu bili rođeni na području Kraljevine Jugoslavije, nisu izvršili vojnu obvezu i nisu nigdje drugdje tražili državljanstvo, mogli su podnijeti zahtjev nadležnom općinskom uredu s molbom za oslobođenje od plaćanje takse, koja je iznosila 6.500 dinara. Svi pripadnici slavenske narodnosti koji su na području Jugoslavije živjeli više od trideset godina i tražili državljanstvo prije 1. XI. 1928., oni, koji ondje žive neprekidno deset godina, kao i oni, koji su rođeni u Jugoslaviji i izvršili su vojnu obvezu, nisu morali tražiti oprost od plaćanja takse.

⁷⁹ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3

U svibnju 1940. Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkoga saveza uputio je svim češkim društvima obrazac, koji su trebale ispuniti i uputiti općinama na daljnju obradu. Općine su ispunjavale rubrike o ponašanju podnositelja molbe, imovinskom stanju i služenju vojnog roka, a oni, koji nisu imali financijskih sredstava za plaćanje takse trebali su priložiti „izjavu o siromaštvu.“⁸⁰

Banska vlast Banovine Hrvatske je sredinom 1940. ponovila dopis o stjecanju državljanstva prema kojoj Česi i svi Slaveni mogu biti bez iznimke priznati za državljane ukoliko: a) su nastanjeni na području Banovine Hrvatske prije 1. XI. 1928., uz predočenje dokumenta da su do toga datuma zatražili državljanstvo (potvrdu je izdavala nadležna općina ili sresko načelstvo);⁸¹ b) dokažu da nemaju nijedno drugo državljanstvo, uz uvjet da su rođeni na području Banovine Hrvatske. To se odnosilo se i na „neslavene“.⁸² Državljanstvo su također mogli steći i oni, koji „do danas neprekidno borave na našem području“ kao i oni, koji „30 godina borave na našem području“, uz plaćanje takse od 6500 dinara.⁸³ Odlukom banske vlast Banovine Hrvatske podnositelji zahtjeva za stjecanjem državljanstva bili su podijeljeni u četiri skupine, osim onih koji su na području Kraljevine Jugoslavije živjeli manje od 10 godina čime nisu ispunjavali uvjete za stjecanje državljanstva.⁸⁴

Svi strani državljani, koji su bili rođeni na području Kraljevine Jugoslavije i ondje su odslužili vojnu obvezu ili su proglašeni nesposobnima za služenje vojske, nisu bili dužni podnijeti molbu o oslobađanju plaćanja takse, nego samo platiti 23 dinara za priznanje državljanstva. U molbi je bilo dovoljno napisati „udovoljio vojnoj dužnosti u jugoslavenskoj vojsci“. Također je bilo preporučeno navesti kako je podnositelj pohađao državnu školu u kojoj je nastavni jezik bio srpsko-hrvatski i od djetinjstva govori tim jezikom, čime se „u potpunosti asimilirao s narodom Kraljevine Jugoslavije“.⁸⁵

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. U tom slučaju državljanstvo bi dobila i sva njihova djeca, koja su do 1. XI. 1928. bila malodobna i sva dotada malodobna djeca. Molbi je trebalo priložiti krsne listove svih članova obitelji (obiteljsku izvjesnicu), općinsku potvrđnicu da su do toga datuma zatražili državljanstvo, uvjerenje općine da su primljeni u zavičajnost te 10 – 20 dinara banovinske takse.

⁸² DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. To su dokazivali uvjerenjem da su regulirali vojnu obvezu u jugoslavenskoj vojsci. Molbi su trebali priložiti krsni list i obiteljsku izvjesnicu za sve članove obitelji te biljege, uz dodatak od 3 dinara za svjedodžbu o državljanstvu.

⁸³ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Skupine su činili: a) oni koji su se rodili na području Kraljevine Jugoslavije i ondje odslužili vojni rok; b) oni koji su se u Jugoslaviji rodili, ali nisu regulirali vojnu obvezu, potom oni, koji niti su se rodili niti su regulirali vojnu obvezu te oni koji ovdje žive više od trideset godina i mogu dokazati da su tražili državljanstvo prije 1. XI. 1928. (zavičajnost se ne računa); c) oni koji na tom području žive preko trideset godina, ali ne mogu dokazati ovo pod 2; d) oni koji žive na području Jugoslavije neprekidno dulje od 10 godina, ali manje od trideset (morali su priložiti dokument o traženju zavičajnosti (nakon 10 godina automatski se priznavala), na temelju čega će tražiti državljanstvo).

Po pitanju ispunjavanja zamolbi za stjecanje državljanstva pripadnici manjine međusobno su si pomagali. Tako je neki Pepík iz bjelovarskoga kotara uputio pismo prijatelju Lojdi, u kojem ga upućuje u proceduru i naglašava kako je najvažnija općinska potvrda da je 1928. tražio državljanstvo, na temelju čega će mu se ono priznati bez plaćanja taksi. Također ga je molio da kod načelnika Pavlečića u Gudovcu priupita je li općina riješila molbu zemljaku Kenji te priložio popis potrebnih dokumenata s iznosom za plaćanje.⁸⁶

U rujnu 1940. podružnica Prosvjetnog i gospodarskog odbora Čehoslovačkoga saveza u Bjelovaru uputila je okružnicu svim društvima u bjelovarskom kotaru, kojom ih je obavijestila kako je pitanje stjecanja državljanstva konačno riješeno od banske vlasti Banovine Hrvatske i da su zemljaci u Hercegovcu već počeli dobivati rješenja o stjecanju ovdašnjeg državljanstva.⁸⁷

Unatoč podršci bana Ivana Šubašića i glavnoga tajnika HSS-a Jurja Krnjevića i u Banovini Hrvatskoj izdavanje originalnih dokumenta dulje je trajalo, a rok za traženja oprosta od plaćanja takse bio je kratak. Stoga su članovi Čehoslovačke obec u Bjelovaru u listopadu 1940. uputili dopis Gradskom poglavarstvu u Bjelovaru s popisom članova i dokumentima, koji im žurno trebaju.⁸⁸ Također su pripadnici češke manjine iz Bjelovara u prosincu 1940. uputili dopis kotarskoj organizaciji HSS-a po pitanju oprosta od plaćanja taksi (6500 dinara), ističući kako žive na području Banovine Hrvatske ili od rođenja ili preko 50 godina te su više puta pokrenuli, bez rezultata, akciju za stjecanje državljanstva. To je napokon bilo riješeno Zakonom od 30. VIII. 1940., valjanim od 5. X., kojim je banska vlast imala mogućnost individualnog, djelomičnog ili potpunog oprosta od plaćanja takse. No, očito su i ovdje političke veze imale veliku ulogu u ubrzavanju procesa stjecanja državljanstva jer su se bjelovarski Česi žalili kako je njihovim sunarodnjacima u Hercegovcu „intervencijom gospodina Vojkovića bilo priznato državljanstvo bez plaćanja ikakve takse, dok je

⁸⁶ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Molba (10 dinara i 20 dinara biljega), općinsko uvjerenje (10 dinara i 20 dinara biljega), uvjerenje o zavičajnosti (10 dinara i 20 dinara biljega) te izvjesnica. Svi su dokumenti morali imati presliku (4 dinara biljega po primjerku).

⁸⁷ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Od društava se tražilo žurno razvrstavanje podnositelja zahtjeva u tri skupine. a) zemljaci rođeni u Kraljevini Jugoslaviji koji su odslužili vojni rok trebali su priložiti krsni list s kopijom, ovjerenu kopiju o služenju vojnog roka i potvrdu o stjecanju zavičajnosti te platiti sniženu taksu od 80 dinara; b) oni koji su ovdje rođeni ili su se doselili prije 1908. te tražili državljanstvo prije 1. XI. 1928. mogli su tražiti smanjenje takse (od 200 dinara) te priložiti krsni list ili obiteljsku izvjesnicu, uvjerenje općine da su stekli zavičajnost, uvjerenje općine o tome koliko dugo žive u Kraljevini Jugoslaviji te da su državljanstvo tražili prije 1. XI. 1928.; c) oni koji ne spadaju u prve dvije skupine također su imali pravo tražiti jugoslavensko državljanstvo i platiti taksu u iznosu 6.500 dinara. Prosvjetni i gospodarski odbor također je od svakog pripadnika manjine tražio naknadu od 5 dinara za odbor i 5 dinara za društvo (ukupno 10 dinara), odnosno 5 dinara ako pojedinac sam ode u Zagreb. Također su svi zemljaci upozoreni da se na vrijeme oglase jer će ih naknadno i individualno rješavanje pitanje državljanstva stajati više od 6.000 dinara.

⁸⁸ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

ostalim podnositeljima molbi taksa bila snižena tek neznatno iako ni to nisu bili u mogućnosti platiti”.⁸⁹ Stoga su molili kotarsku organizaciju HSS-a za intervenciju jer podnositelji molbi neće biti u mogućnosti plaćati daljnja davanja potrebna za stjecanje državljanstva te će „cijela akcija ostati na mrtvoj točki, kao što je bila i prije izdanog naredjenja gosp. Bana”.⁹⁰

Zaključak

Iako ne možemo ustvrditi čvrstu vezu između državljanstva i asimilacije, na primjeru pripadnika češke manjine na području današnje Bjelovarsko-bilogorske županije vidljivo je da su neriješenim pitanjem državljanstva sami sebe doživljavali u nepovoljnijem položaju u odnosu na domaće stanovništvo i načelno se željeli dokazati kao „dobri Jugoslaveni” ne bi li to promijenili. Samim time stječe se dojam da barem dio pripadnika manjine nije shvaćao razliku između narodnosti i državljanstva, odnosno činjenicu da su istovremeno mogli biti i dobri Česi i lojalni jugoslavenski državljani.

S druge strane ne smijemo zanemariti činjenicu da je i domaće, u ovom slučaju većinom hrvatsko stanovništvo, u prostorima naseljenim Česima imalo velik utjecaj na stajališta manjine. Pripadnici manjine u većini slučajeva nisu bili u mogućnosti sudjelovati u općinskoj upravi niti su bili članovi zemaljskih društava. Iako su imali potrebu opravdati se kako se ne žele separirati od domaćeg stanovništva te samo pokušavaju sačuvati jezičnu i prosvjetnu pripadnost čehoslovačkom narodu, čime se nikako ne smatraju političkom manjinom, tvrdili su kako se osjećaju *omalovažavano*, trpeći prezir i uvrede pod nogama domaćeg stanovništva. O tome ponajbolje svjedoči slučaj iz Međurića, gdje je domaćem stanovništvu pokušaj češkog sudjelovanja na općinskim izborima bio ekvivalentan pokušaju nekoga iz Azije da traži svoja prava na ovim prostorima. Izjave u kojima se pripadnici češke manjine tuže na „raskol između nas i Jugoslavena, umjesto podupiranja uzajamne suradnje” i više nego dovoljno govore u prilog ovakvom razmišljanju. Stoga ne čudi da je vodstvo češke manjine svoje pripadnike upozoravalo da „ne zaborave i ne stide se da su Česi”, dok su Jugoslaveni bili zamoljeni „da ih ne gledaju kao suparnike, već kao iskrenu podršku za dobrobit države”.

Na osnovu svega navedenog u ovome radu nećemo pogriješiti ako zaključimo da je češka manjina bila razapeta s jedne strane između javnog iskazivanja lojalnosti

⁸⁹ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3. Većina njih imala je samo 10 jutara zemlje i plaćala je manje od 500 dinara godišnjeg poreza, a taksa im je bila snižena sa 6.500 na 4.000 dinara.

⁹⁰ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.

jugoslavenskim vladajućim krugovima, a s druge strane željom za nezamjeranjem domaćem stanovništvu, te da je istodobno bila u raskoraku između čehoslovakizma i jugoslavizma, zaboravljajući da „čehoslovačko“ stajalište nužno ne znači odmak od jugoslavenske države.

Stoga je, osim kulturnim i društvenim organiziranjem, buđenju nacionalne svijesti češke manjine upravo pridonio članak 9. izbornog zakona Privremenog narodnog predstavništva, donesenog za potrebe biranja poslanika za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine. Tim je člankom državljanstvo, a time i biračko pravo, bilo priznato svim osobama koje su se do trenutka sastavljanja biračkih spiskova trajno nastanile u nekoj od općina Kraljevine SHS ukoliko su po plemenu i jeziku Slaveni. Time su pravo sudjelovanja na izborima za Ustavotvornu skupštinu dobili i svi trajno nastanjeni Česi, a pripadnike češke manjine potaknulo na osnivanje Čehoslovačke napredne seljačke stranke koja je trebala omogućiti ostvarivanje manjinskih prava.

Pitanje stjecanja jugoslavenskoga državljanstva, koje se provlačilo od samog početka jugoslavenske državne zajednice, posebno se aktualiziralo nakon donošenja *Zakona o državljanstvu*. Nakon što je Zakon 1928. stupio na snagu, pripadnici češke manjine morali su tražiti otpust iz čehoslovačkog državljanstva, što velik broj nije učinio. Nije za odbaciti mogućnost da im se nakon uvođenja diktature vratio osjećaj nesigurnosti, koji su imali neposredno nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, kad su se našli u novoj domovini bez ikakvih manjinskih prava i jamstva da će ih steći. Uvođenjem diktature kao nova poteškoća nositeljima češke samosvijesti u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji pojavilo se pitanje očuvanja narodne individualnosti njihovih sunarodnjaka izložene snažnoj jugoslavenskoj unitarističkoj ideologiji te se na temelju pisanja češkoga tiska može i više nego jasno pretpostaviti da su novi politički odnosi izazvali zbunjenost u pretežno seoskom češkom stanovništvu. Primjer češke manjine izvrstan je pokazatelj djelovanja diktature na sve slojeve stanovništva i na terenu, ali je i osobito zanimljivo vidjeti na koje se sve razine manjinskog života odrazila, posebice na odnos manjine prema većinskom stanovništvu, ali i na međusobne odnose unutar same manjinske zajednice.

Raspadom Čeho-Slovačke, odnosno uspostavom Češko-moravskog protektorata svi dotadašnji čehoslovački državljani izgubili su svoje državljanstvo te su mogli ili prihvatiti državljanstvo Trećega Reicha ili ostati bez državljanstva. Kako su pripadnici češke manjine u najvećem broju nastanjivali hrvatske prostore, pokušavajući zadržati manjinske stečevine, pozdravili su osnivanje Banovine Hrvatske, iako pri tom ne smijemo zaboraviti da se ta ista manjina više nije imala na koga osloniti jer na pomoć izvana više nije mogla računati.

I po osnutku Banovine Hrvatske deputacija predstavnika češke manjine uručila je svoje zahtjeve, u kojima su na prvome mjestu bili oni vezani u pravo stjecanja državljanstva i narodnoga školstva. Dok je banska vlast Banovine Hrvatske pokazala

interes za Čehe želeći ih pridobiti za što veću autonomiju Hrvatske unutar Kraljevine Jugoslavije, pripadnici češke manjine nadali su se da će dobiti sva manjinska prava, posebice jer se pitanje državljanstva napokon počelo rješavati.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Arhivski fondovi

- [1] Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2.
- [2] Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, 344, kut. 3.
- [3] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „J. A. Komenský” Daruvar, Opći spisi 1923-1938, 359, kut. 52.
- [4] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „J. A. Komenský” Daruvar, Opći spisi, 1939-1941, 359, kut. 53.
- [5] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „J. A. Komenský” Daruvar, 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56.
- [6] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „J. A. Komenský” Daruvar, Razredni imenik, 1933-1934, 359, kut. 1.
- [7] Državni arhiv Bjelovar, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola „J. A. Komenský” Daruvar, 1922-1941, 35.
- [8] Državni arhiv Bjelovar, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac, 1859-1958, 322.
- [9] Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, Čehoslovačka škola Masarykova Bjelovar, 1925-1941. Spomenica, 344, kut. 22.
- [10] Državni arhiv Bjelovar, Registar školskih rješenja, Čehoslovačka škola Masarykova, 1925-1941, 745.
- [11] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „Josip Ružička” Končanica, Ispitni izvještaji, 1880/81-1918/19, 433, kut. 11.
- [12] Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola „Josip Ružička” Končanica, Ispitni izvještaji, 1919/20-1939/40, 433, kut. 12.
- [13] Državni arhiv Bjelovar, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Razredni imenici hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, 482, kut. 30.
- [14] Državni arhiv Bjelovar, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Ispitni izvještaji hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, 482, kut. 23.
- [15] Državni arhiv Bjelovar, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje, Glavni imenik, 1931/32-1959/60, 482, kut. 42.

- [16] Državni arhiv Bjelovar, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Golubinjak, 1931-1941, 326.
- [17] Državni arhiv Bjelovar, Osnovna škola Golubinjak, Razredni imenik, 1882, 828, kut. 1.
- [18] Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47.
- [19] Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931, kut. 53.
- [20] Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931, Prisutno stanovništvo prema narodnosti, kut. 56.

Novinske tiskovine

Československé listy, Český list, Jugoslavští Čechoslováci, Novosti, Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca, Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Službeni list Vrbaske banovine

LITERATURA

Knjige

- [1] Čornej, Petr; Pokorný Jiří: *A brief history of the Czech lands to 2000*, Prague, 2000.
- [2] Čulinović, Ferdo: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 2. Zagreb, 1959.
- [3] *Dějiny československého stát a práva (1918-1945)*, Brno, 1992.
- [4] Dubravica, Branko: *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici (1848.-1938.)*, Velika Gorica, 2004.
- [5] Dugački, Vlatka: *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, Zagreb, 2013.
- [6] Engelsfeld, Neda: *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca - Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989.
- [7] Gligorijević, Branislav: *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji*, Beograd, 1979.
- [8] Hoholač, Josip: *Zakon od 28. V. 1910. o izbornom redu za Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (zakonski tekst s komentarom)*, Zagreb, 1912.
- [9] Janjetović, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd, 2005.
- [10] Matušek, Josef: *Česi u Hrvatskoj*, Daruvar, 1996
- [11] Mutavdžić, Koloman: *Zavičajno pravo. Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb, 1894.

- [12] Pirkmajer, Otomar: *Zakon o državljanstvu sa tumačenjem i Zakon o manjinama*, Beograd, 1929.
- [13] *Pravilnik k Zakonu o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 21. septembra 1928*, Sarajevo, 1929.
- [14] Tuđman, Franjo: *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1929.-1941.*, 2. Zagreb, 1993.

Rasprave i članci

- [1] Antanta, *Hrvatska enciklopedija*, 1. Zagreb, 1999., 268.
- [2] Čepulo, Dalibor: Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918. – pravni i politički vidovi i poredbena motrišta, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49(1999) 6, 795-825.
- [3] Dugački, Vlatka: Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.-1941.), *Studia lexicographica*, 4(2010) 1(6), 5-32.
- [4] Dugački, Vlatka: „Manjinska posla“. Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 44(2012) 1, 389-413.
- [5] Essen, Andrzej: Mala dohoda jako nástroj československé zahraniční politiky. U: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie v Střední Evropě*, 2. Praha, 1999., 562-565.
- [6] Kardum, Livia: Pitanje jednakosti velikih i malih država na primjeru zaštite nacionalnih manjina, *Međunarodne studije*, 8(2008) 3-4, 69-80.
- [7] Vaculík, Jaroslav: Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2(2008) 2, 117-124.

„We Will Either Become Yugoslavs or Remain What We Are“: Czech Minority and Citizenship Issue in the Inter-War Yugoslavia

Summary

Based on archival material stored in the State Archives in Bjelovar, the Croatian State Archives in Zagreb and Czech-minority publications the author wishes to reconstruct the question of obtaining citizenship for the members of the Czech minority in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later the Kingdom of Yugoslavia, taking the Bjelovar-Bilogora County as the representative one, since it had the largest number of members of the Czech minority living in it. The intention is to show how (un)resolving the question of citizenship affected minority attitudes towards key political events and governing structures of that time period and how it reflected on that minority's wishes and needs, which largely determined further guidelines for their activities, as well as their role in the political life of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later the Kingdom of Yugoslavia.

Keywords: Czech minority; citizenship; Kingdom of Serbs; Croats and Slovenes; Kingdom of Yugoslavia.

Dr. sc. Vlatka Dugački
Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*,
Frankopanska 26, HR - 10000 Zagreb
vdugački@gmail.com